

štvrtom článku výberu, môžu na štúdium použiť knihu Berku a Mlezivu *Co je logika* a dôkladnú monografiu Bar Hillela a Fraenkela, ktorá vyšla r. 1966 v ruštine pod titulom *Osnovaniya teorii množestv*.

Druhá časť *Jazyk a theorie poznání* obsahuje dlhší úryvok z knihy *Human Knowledge Its Scope and Limits*. (Existuje ruský preklad tejto knihy.) Analýze jazyka venuje Russell veľkú pozornosť a považuje ju za významnú zložku filozofie, podobne ako celá súčasná analytická filozofia, v dejinách ktorej hrá Russell priekopnícku úlohu. Zaujímavé sú v tejto časti výberu úvahy o ostenzívnych definíciách, behavioristická, asociačná koncepcia významu, nahodenie problému nahradzovania subjektívnosti egocentrických častíc neutrálnymi verejnými termínmi, otázky predjazykových vier a ideí, verbálneho poznania a skúseností, elementárnych foriem pravdivosti.

Tretia časť má názov *Filosofie a věda* a obsahuje: esej *Logický atomizmus*, text prednášky *O pojme příčiny* a opäť úryvok z knihy *Human Knowledge Its Scope and Limits* pod titulom *Vedecké pojmy*. Prvý článok je charakteristický pre Russellovu filozofiu. Russell považuje logiku za fundamentálnu pre filozofiu, ukazuje, ako jazyk býva zdrojom konfúzií a chýb vo filozofii, za hlavnú úlohu filozofie považuje logickú analýzu a logickú syntézu, logickú konštrukciu sveta (ako hypotézu). Na tento program nadviazal Carnap vo svojom diele *Der logische Aufbau der*

Welt. Druhý článok obsahuje kritiku zákona kauzality a názorov, že veda používa tento zákon. Z jeho bohatej argumentácie stojí za zmienku tvrdenie, že pozorovanie nemenných uniformít následností závisí od vágnosti termínu udalostí. Posledná časť obsahuje zaujímavé úvahy o vzťahu teoretických systémov a empirického poznania. Analyzuje pojmy interpretácie, najmä vzhľadom na formuly matematiky a matematickej fyziky, minimálneho slovníka a štruktúry. Dotýka sa pritom problémov fikcií, ostenzívnych definícií, empirického pôvodu matematických termínov vo fyzike, vzťahu minimálneho slovníka akokoľvek abstraktnej vedy ku skúsenosti a v súvislosti s analýzou pojmu štruktúry ukazuje, že naše poznanie je oveľa abstraktnejšie a viac ovplyvnené logikou (ktorej tvrdenia sú pravdivé na základe svojej štruktúry), než by sa zdalo na prvý pohľad. K poslednej časti knihy možno ako doplnujúcu a rozširujúcu literatúru použiť asda VI. kapitolu z Tondlových *Problémov sémantiky*, Einsteinove články *Geometrie a zkušenost*, *Bertrand Russell a filosofické myšlení*, ktoré vyšli v knižočke *Jak vidím svět*, Kuchárovu informáciu o riešení vzťahu teórie a skúsenosti v súčasnej západnej filozofii vedy uverejnenú vo Vedeckých informáciách Ústavu marxizmu-leninizmu pre vysoké školy, *Filosofie* 1965, príslušnú kapitolu z Bodnárovej kapitoly *Od realizmu k iracionalizmu* a pripravovaný IX. zväzok *Antológie z diel filozofov*.

Ján Šefránek

PRÍSPEVOK K PROBLEMATIKE SPOLOČENSKÉHO POKROKU

Pojem pokroku je jednou z centrálnych kategórií historického materializmu a marxistickej sociológie. V súčasnom období badať narastajúcu tendenciu riešiť v širších dimenziách problematiku spoločenského pokroku, ktorá sa doteraz hlbšie neinterpretovala a nevenovali jej primeranú

pozornosť marxisticky orientovaní filozofi.

Prácu nemeckého autora Wernera Müllera *Společnost a pokrok* (Gesellschaft und Fortschritt)¹ treba charakterizovať ako významný a v mnohom smere syntetizujúci príspevok k problematike pokroku v spoločenskej realite. Publikácia presahuje rá-

mec problémov marxistickej filozofie a nastoľuje celý rad závažných otázok aj pre iné spoločenskovedné disciplíny.

Kniha obsahuje predhovor a šesť kapitol. Prvá kapitola (Ekonomická spoločenská formácia a spoločenský pokrok) sa venuje základným teoreticko-metodologickým problémom, vymedzuje obsah niektorých kľúčových pojmov teórie pokroku, ako je napríklad spoločensko-ekonomická formácia a podobne. Autor zdôrazňuje, že vedecká teória spoločenského pokroku je integrujúcou súčasťou marxizmu ako určitý harmonický systém názorov filozofických, ekonomických, sociálnych a politických.

„Vedeckoteoretická, politicko-ideologická a eticko-axiologická funkcia marxistickej teórie pokroku je podmienená samým predmetom a jeho štruktúrou, teda — aby sme hovorili rovnako ako Marx — skutočnosť si nevynucuje len myšlienku spoločenského pokroku, ale súčasne si myšlienka vynucuje realizáciu, a tu sa stáva „sama teória spoločenského pokroku nevyhnutným článkom revolučnej praxe“ (str. 5).

Významná je myšlienka autora, podľa ktorej pojem spoločenskoekonomické formácie nie je iba kľúčom na pochopenie spoločenského pokroku, ale tiež kľúčom pre konkrétne sa vyvíjajúci vzťah medzi jednotlivcom a spoločnosťou.

Záverčná časť prvej kapitoly je zameraná na analýzu protirečivosti predsocialistických spoločenských vzťahov a pokroku v antagonistickej spoločnosti. Nezdá sa nám však, že by v dostatočnom meradle podávala hlbšiu interpretáciu trvajúcej životaschopnosti kapitalistickej ekonomiky.

V druhej časti knihy autor sústreďuje pozornosť na kritériá pokroku, pričom vychádza z hľadísk spoločenskej totality.

Chceli by sme podotknúť, že niektoré myšlienky a aspekty autora v tejto časti publikácie majú polemický charakter a sú diskutabilné. Autor adekvátne nediferencuje rozdiel medzi obsahom pojmov pokrok (spoločenský, sociálny, historický) a progres (vzostupný vývoj). Konštatuje, že procesy a premeny v neorganicknej prírode

nemôžeme označovať za pokrok, no v ďalšej časti, odvolávajúc sa na Filozofický slovník (Leipzig), snaží sa dokázať, že pre každú oblasť z veľkých oblastí hmotného sveta (organická a anorganická príroda, spoločnosť a myslenie) existuje objektívne kritérium pre pokrok (str. 52). Na strane 50 autor rozvíja myšlienku, že pokiaľ ide o problematiku pojmu pokrok, môžeme ju rozšíriť cez rámec spoločnosti na oblasť živej prírody. Podľa autora sa ako kritérium pokroku vo vývoji živých bytostí najčastejšie určuje stupeň vývoja a diferenciácia ich prirodzených orgánov až k mozgu.

Domnievame sa, že pojmy pokrok a progres nie sú totožné. Je potrebné diferencovať všeobecnejší pojem vzostupného vývoja (progres) od špeciálnejšieho pojmu pokrok (v nemčine *Fortschritt*), ktorý sa vzťahuje k spoločenskej konkrétnej totalite. Pokrok je určitým špecifickým prípadom všeobecnejšieho pojmu progresu.

Môžeme predpokladať, že pod pokrokom rozumieme taký vyvoj, na ktorom sa zúčastňuje subjektívny činiteľ. Operovať pojmom pokrok mimo totality človeka je veľmi problematické. Človek je jedine schopný hodnotiť určité javy a procesy z hľadiska pokroku a hodnotí ich vo vzťahu k sebe.

Podnetná je druhá časť kapitoly, v ktorej autor analyzuje kritériá pokroku v jednotlivých sférach spoločenskej reality.

Kritérium pokroku vedy ako empirického a teoretického poznávania nespočíva len v hlbokom prenikaní do objektívnych zákonitostí prírodných a spoločenských procesov, ale tiež v tom, ako sa môže optimálne realizovať moc človeka pri ovládaní prírody a spoločenských vzťahov a moc človeka nad sebou samým (str. 59). Werner Müller poukazuje na disproporcionálny vývoj jednotlivých vedných odvetví (v antagonistickej spoločnosti disproporciami medzi prírodnými a spoločenskými vedami).

V ďalšej časti kapitoly autor koncentruje pozornosť na vzťah vedy a výroby, poukazuje na urýchlené tempo vývoja vedy v socialistickej spoločnosti. V knihe sa

ďalej zdôrazňuje, že jednotlivé špecifické kritériá pokroku musia byť v súlade so všeobecným, objektívnym kritériom pokroku.

Všeobecné kritérium spoločenského pokroku je jednou z najobťažnejších teoretických otázok vedeckej teórie pokroku. Autor kladie dôraz na metodologický význam presne vedecky fixovaného určenia všeobecného kritéria spoločenského pokroku. Poukazuje na to, že pri určovaní pokroku treba rešpektovať konkrétne historické hľadiská. Domnievame sa, že táto časť druhej kapitoly, aj keď nastoľuje závažné otázky, je koncipovaná dosť povrchno, žiadala by sa tu hlbšia teoretická analýza.

V tretej kapitole (*Spoločenské vývojové zákony a ich podmienky*) si zasluhujú pozornosť myšlienky spoločenskej praxe a historického pokroku. „Pod pojmom praxe rozumieme takú činnosť, pomocou ktorej si ľudia osvojujú prírodu a spoločnosť určitými zmenami a spejú k určitým zamýšľaným cieľom, pričom sa tiež sami menia“ (str. 90). Autor charakterizuje ďalej prax ako hmotnú činnosť. Ukazovateľom charakteru praxe určitej spoločenskej činnosti je bezprostredná zmena okolitého sveta. V ďalšej časti kapitoly sa analyzuje problematika hybných síl spoločenského pokroku.

V kapitole *Sloboda, zmysel dejín, socialistický pokrok* autor vymedzuje vzťah dvoch kľúčových kategórií filozofie dejín pokroku a slobody. Na rozdiel od pojmu pokrok, ktorý obsahuje objektívny prvok zákonitého spoločenského vývoja a vyjadruje jeho moment, zdôrazňuje sa pojmom sloboda sociálna funkcia subjektívneho činiteľa pri uskutočňovaní sociálneho

pokroku. Sloboda vo svojej historickej konkrétne javovej forme je znakom spoločenského pokroku, ktorý ju podstatne určuje (str. 217). V ďalšej časti kapitoly sa Müller dotýka problematiky zmyslu dejín. Správne konštatuje, že zmysel dejín môže byť len vtedy pochopený, ak vychádza z vedeckého určenia spoločenského pokroku. Zmysel dejín možno správne pochopiť, ak je správne definovaná podstata dejín ako procesu, ktorý je objektívne a zákonite založený na vývoji výrobných síl. O zmysle histórie možno hovoriť vtedy, ak sa vychádza z kontinuity ľudského pokroku. Werner Müller podrobuje kritickej analýze niektoré antivedecké koncepcie zmyslu dejín, napríklad Th. Litta, ktorý chápe dejiny len ako totalitu síl ľubovoľne pôsobiacich. Veľmi podnetné sú myšlienky o perspektívach reálneho dejinného procesu.

V záverečnej časti podáva autor výklad podstatných zákonov socialistického pokroku, pričom zdôrazňuje neprerušenosť a plynulosť socialistického pokroku.

Kniha Wernera Müllera rieši veľmi závažné metodologicko-teoretické problémy, ktoré sa v súčasnosti veľmi pertraktujú. Napriek tomu, že sa v knihe niektoré problémy slabšie interpretujú a niektorým otázkam vedeckej teórie pokroku sa nevenovala primeraná pozornosť (vzťah spoločenského pokroku a spoločenského vývoja, vzťah kategórií, progresu, regresu, podstate pojmu spoločenský pokrok s axiologickým aspektom) môžeme konštatovať, že publikácia je podnetným prínosom pre ďalšie riešenie problematiky vedeckej teórie pokroku.

Ivan Sýkora